

Babicz, Józef / Wójcik, Zbigniew

Jan Reychman (1910-1975)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 21/2, 317-321

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN REYCHMAN
(1910—1975)

W dniu 11 I 1975 r. zmarł w Warszawie historyk orientalistyki, wieloletni współpracownik Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, Jan Reychman. Był autorem wielu publikacji, wśród których *Znajomość i nauczanie języków orientalnych w Polsce w XVIII w.* (druk 1950 r.), *Życie polskie w Stambule w XVIII w.* (druk 1959 r.), *Orient w kulturze polskiego Oświecenia* (druk 1964 r.), *Od wieży Babel*

do językoznawstwa porównawczego (druk 1969 r.), *Ciupaga, peleryna i znak tajemny* (druk 1971 r.) oraz *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* (druk. 1972 r.) i *Historia Turcji* (druk 1973 r.) uważał za najważniejsze¹.

Jan Antoni Wacław Reychman, syn Kazimierza i Wandy z Olszewiczów, urodził się 19 II 1910 r. w Warszawie. W mieście tym zmarł po dłuższej chorobie w 65 roku życia i został pochowany na cmentarzu ewangelicko-reformowanym. Siostrzeniec Wacława i Bolesława Olszewiczów w ciągu swego aktywnego życia pasjonował się, podobnie jak oni, szeroko pojętymi dziejami kultury.

Do gimnazjum humanistycznego uczęszczał w Zakopanem. Interesował się wtedy kulturą ludową Podhala. Zebrane wówczas materiały ogłaszał kilka lat później w prasie codziennej i tygodnikach kulturalnych. W latach 1929—1933 studiował historię w Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem S. Arnolda, W. Tokarza i M. Handelsmana. W 1933 r. uzyskał magisterium na podstawie pracy *Działania dyplomatyczne Insurekcji Kościuszkowskiej*.

Studiując historię uczęszczał jednocześnie na zajęcia z orientalistyki. Wiedzę zdobytą tam uzupełnił pod kierownictwem A. Zajączkowskiego na kursach specjalistycznych Działu Bliskiego Wschodu Instytutu Wschodniego. Instytut ten ukończył w 1935 r.

Po studiach prowadził przede wszystkim badania etnograficzne na Podhalu. Znalazło to wyraz w poważnej monografii opublikowanej w 1937 r. wspólnie ze Stefanem Reychmanem pt. *Przemysł wiejski na Podhalu* (wydanie drugie w „Monografiach z Dziejów Nauki i Techniki” w 1965 r., a wydanie angielskie w 1970 r.). Jednocześnie publikował sporo rozpraw historycznych, a m.in. *Ks. Jan Chryzostom Orłowski, nieznaną architekturę polską w Stambule w XVIII wieku* (druk 1935 r.), *Nieznaną projekt z czasów Komisji Edukacji. Nauczanie języka tureckiego w Kamieńcu Podolskim* (druk 1936 r.).

Lata okupacji hitlerowskiej spędził początkowo w Zakopanem, gdzie w tamtejszym Muzeum Tatrzańskim im. T. Chałubińskiego był współpracownikiem Juliusza Zborowskiego. Następnie przeszedł się na Węgry. Tu rozpoczął ożywioną działalność w szeregach Związku Harcerstwa Polskiego. Publikował w tym czasie wiele, zwłaszcza w „Więściach Polskich”, historycznych czasopismach węgierskich, periodykach obozów internowanych itp.

Po powrocie do kraju w 1945 r. był przez pewien czas pracownikiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Zdecydował się jednak na pracę naukową na macierzystej uczelni, gdzie w 1945 r. mianowany został asystentem w Katedrze Turkologii.

Doktorat uzyskał w 1949 r. na podstawie wspomnianej pracy o znajomości i nauczaniu języków orientalnych w Polsce w XVIII w. Potem został adiunktem, a w 1952 r. samodzielnym pracownikiem naukowym i zastępcą profesora. W 1955 r. mianowany został profesorem nadzwyczajnym, a w 1970 r. zwyczajnym na Wydziale Filologii Obcych UW.

W okresie powojennym J. Reychman pełnił szereg funkcji. W latach 1948—1950 był wykładowcą historii krajów Bliskiego Wschodu Studium Języków i Zagadnień Wschodnich przy Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych. W latach 1952—1970 był kuratorem zało-

¹ Podczas pisania niniejszego artykułu korzystaliśmy z krótkiej autobiografii J. Reychmana udostępnionej mi przez p. Wandę Reychmanową.

żonej przez siebie Katedry Filologii Węgierskiej, a od 1970 r. kierownikiem Katedry Turkologii i Iranistyki UW. Na uczelni tej także okresowo prowadził wykłady zlecone z historii Słowian w Katedrze Slawistyki. Uczestniczył również w różnych komitetach uniwersyteckich.

Z innych funkcji pełnionych w okresie powojennym wypada wspomnieć m.in. członkostwo Prezydium Komitetu Orientalistycznego PAN, kierownictwo Pracowni Dokumentacji przy Zakładzie Orientalistyki PAN w latach 1957—1967, prezesurę w Polskim Towarzystwie Orientalistycznym w latach 1962—1968. Był także redaktorem czasopism: „Przeglądu Orientalistycznego” (lata 1952—1962), „Rocznika Orientalistycznego” (od 1970 r.) i wielu innych. Stale współpracował z wieloma redakcjami periodyków, a najdłużej „Wierchy” zasilał swymi artykułami — od 1930 r.

Pierwsze publikacje J. Reychmana ukazały się w 1929 r. Jedna z ostatnich, dotycząca dziejów orientalistyki polskiej w latach 1795—1863 została wydana w makiecie tomu trzeciego *Historii nauki polskiej* w 1975 r. już po śmierci autora. Wśród ponad tysiąca pozycji opublikowanych (wielkość szacunkowa) zaledwie część ma związek z dziejami nauki i techniki.

*

Trudno jest przedstawić krótką charakterystykę dorobku J. Reychmana w zakresie historii nauki, oświaty i techniki. Nie jest to tylko podyktowane brakiem technicznych możliwości ogarnięcia w notatce pośmiertnej olbrzymiego przecież dorobku piśmienniczego, choć jest to ważny czynnik. Najpoważniejszą trudnością jest wielokierunkowość tej twórczości. To prawda, że była to przeważnie produkcja historyczna, ale wiele refleksji twórczych z zakresu historii nauki znajduje się w opracowaniach poświęconych historii politycznej, historii sztuki itp. Analiza szczegółowa tych publikacji mogłaby z pewnością być podstawą ciekawego studium.

Jan Reychman nie miał ulubionej formy, którą posługiwałby się najczęściej. Był autorem poważnych studiów historycznych (zarówno orientalistycznych, jak i podróźniczych), ale także dziennikarzem naukowym. Przede wszystkim czytał dużo publikacji ukazujących się w Polsce i innych krajach. Wynikiem tych lektur była liczbowo bodaj najpokaźniejsza produkcja notatek zamieszczana np. we „Wschodzie”, „Przeglądzie Orientalistycznym” czy „Wierchach”. Setki wydrukowanych książek byłyby z pewnością nieznanne czytelnikowi polskiemu bez relacji Reychmana. Praca ta miała zatem poważne znaczenie społeczne.

Wiele artykułów drukował w różnych wersjach. Niektóre wersje, jak np. o polskich scholarach w akademiach węgierskich, dzielił znaczny okres. W następstwie nowe wersje ukazywały się po latach znacznie wzbogacone. Niekiedy jednak — z braku zapewne innych autorów — publikował dla różnych kręgów odbiorców niemal w tym samym czasie opracowania różniące się tylko pod względem ujęcia.

Podkreślić jeszcze trzeba, że znaczna liczba artykułów Reychmana podpisana jest kryptonimami, w których były nie tylko skróty inicjałów imienia i nazwiska, ale również cyfry typu *ab*. Niektóre artykuły podpisywał pseudonimami, np. Jan Walczak.

Wspominamy obszernie o tym, przede wszystkim by wykazać konieczność zamieszczenia bibliografii bardzo wyselekcjonowanej.

Dokonując pobieżnej oceny dorobku J. Reychmana w zakresie historii nauki trzeba powiedzieć, że na czoło wybijają się przede wszystkim splatające się ze sobą dwa nurty: historia podróżnictwa i dzieje orientalistyki. Pierwszy z tych nurtów jest niejako następstwem turystycznych zainteresowań autora, który będąc jeszcze uczniem szkoły średniej zbierał materiały etnograficzne, dawne publikacje dotyczące dziejów Słowacji, Rumunii, a później także Wschodu — głównie zresztą Bliskiego — i Węgier. Studia przyniosły wraz z magisterium poważne zainteresowania XVIII wiekiem. Nie mógł wszakże — dla dobra swych prac — pozostać przy tematyce tego okresu. Dlatego interesował się zarówno dziejami nauki okresu staropolskiego, jak i rozwojem myśli twórczej w XIX i XX w.

Z zestawienia literatury wynika, że J. Reychman niezbyt często drukował swe prace w wydawnictwach Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. To jednak, co zamieszczone zostało w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” oraz w makietowym tomie *Historii nauki polskiej* za lata 1795—1863, złożyło się na materiał wchodzący do syntezy dziejów nauki w naszym kraju. Jest to ważne, gdyż właśnie jego ocena dziejów orientalistyki polskiej od czasów najdawniejszych do powstania styczniowego będzie obecnie podstawową lekturą młodszych pokoleń historyków nauki. Trzeba wszakże dodać, że Reychman złożył do druku także dzieje orientalistyki polskiej za lata 1864—1945. Jego spojrzenie, jako erudyty, na dzieje tej dyscypliny w Polsce przed ostatnim trzydziestoleciem jest bardzo cenne. Gdyby powstała konieczność druku wyboru jego prac, te właśnie trzy części opracowania dziejów zainteresowania Wschodem w Polsce winny być w nim przedrukowane.

W 1965 r. w „Monografiach z Dziejów Nauki i Techniki” wydano wspomniane dzieło Jana i Stefana Reychmanów *Przemysł wiejski na Podhalu*. Jest to drugie wydanie, wzbogacone nowym materiałem, książki opublikowanej w 1937 r. Pozornie wydawać by się mogło, że książka ta nie mieści się w profilu zainteresowań Zakładu. O tym, że nie jest tak świadczą m.in. słowa zamieszczone w „Przedmowie do drugiego wydania”. Pisząc o poświęceniu swej pracy Juliuszowi Zborowskiemu podkreślił zasługi dyrektora Muzeum w Zakopanem dla badań dawnego przemysłu na Podhalu. Dodał m.in., że Zborowski „[...] już przed laty tak wnikliwie dostrzegł w tradycji ludowej, w wytworach ręki chłopskiej nie tylko wymierające przeżytki czy relikty, ale ważne ogniwa w dziejach wiecznego postępu nauki i doskonalenia techniki”.

Jakkolwiek J. Reychman interesował się przede wszystkim dziejami orientalistyki polskiej, przeważnie w zawięzieniu do kręgu terytorialnego krajów Bliskiego Wschodu, to w spisie jego publikacji znajdziemy także opracowania inne. Pisał m.in. o zagadnieniach językoznawczych, badaniach etnograficznych na Syberii prowadzonych przez polskich zesłańców. Niekiedy informował czytelników, zwłaszcza „Przeglądu Orientalistycznego” o dziejach nauki w różnych krajach (np. Finlandii, Węgrzech, Mongolii). Z zakresu orientalistyki najczęściej drukował swych prac w periodykach obcych. Nie rzadko były one referatami przedstawionymi na międzynarodowych kongresach specjalistycznych.

Znaczna liczba publikacji J. Reychmana poświęcona była podróżnictwu. Dotyczy ona eksploracji naukowej Tatr, Karpat Słowackich, a przede wszystkim Bliskiego Wschodu. Wśród tych publikacji są, rzecz zrozumiała, doniesienia dotyczące dziejów turystyki górskiej czy

nawet alpinizmu. Historia szeroko pojętego podróżnictwa stanowiła przedmiot pasji badawczej Reychmana od lat modzieńczych. W jego twórczości słowo podróżnictwo miało jednak dość określony zakres. Najlepiej sformułował to w wprowadzeniu do książki *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* Pisząc o różnego rodzaju podróżach: handlowych, dyplomatycznych, odkrywczych itp. podał: „Przyjąłem więc jako kryterium cel samej podróży. W dużej mierze uwzględniłem te spośród nich, które miały charakter poznawczy, nie tylko ściśle naukowy, ale i ogólny, czysto podróżniczy, dziś określane mianem turystycznego. Świadomie dokonany wybór preferuje podróże naukowe — przyrodnicze, archeologiczne itp.”.

Takie ujęcie problemu było następstwem trwającego latami świadomego kolekcjonowania wszelkich publikacji i materiałów źródłowych. Wystarczy zapoznać się z jakąkolwiek większą książką z ostatnich lat by stwierdzić, że synteza ostateczna powstała na podstawie wieloletniej penetracji tematu dokumentowanej drukiem drobnych przyczynków. Pod tym względem wymowny jest fragment „Przedmowy” z *Życia polskiego w Stambule w XVIII wieku*, w której autor podkreślił, „[...] że fragmentcik o ustanowieniu poczty polskiej w Turcji przez Stanisława Augusta ogłoszony był na łamach jednego z czasopism filatelistycznych w roku 1930, gdy byłem studentem pierwszego roku Uniwersytetu Warszawskiego”. Dodajmy, do tego iż student ów w 1930 r. opublikował około 100 notatek i artykułów w dziennikach oraz różnych czasopismach popularnonaukowych. Niektóre z nich mają poważną wartość poznawczą.

Kończąc zestawienie refleksji na temat publikacji J. Reychmana trzeba podkreślić jego historyczne zainteresowanie problematyką tatrzańską. W bibliografii znalazło to dość wyraźne odbicie, choć zrezygnowano i w tym zakresie z wielu pozycji nawet o większych rozmiarach. Dla tego typu publikacji książka *Peleryna, ciupaga i znak tajemny* jest chyba najlepszym przykładem metod pisarskich i fascynacji autora. Pisał „Do czytelników” m.in.: „Jest to gawęda o dziwnych czasach, dziwnych postaciach, ludziach ciekawych i niezwykłych — zafascynowanych Wschodem i urzeczonych Tatrami, o ludziach rozkochanych w jednym i drugim. O epoce, kiedy te fascynacje stapały się w jedno”. Sam rzecz zrozumiała zaledwie otarł się o tę epokę podczas nauki w gimnazjum, a także później mieszkając w słynnym „Grand Hotelu” Muzeum Tatrzańskie. Może dlatego pisał z takim zapałem o bliskich sobie ludziach².

Jan Reychman w oczach młodszego pokolenia historyków pozostanie przede wszystkim autorem opracowań z dziejów orientalistyki polskiej oraz prac z zakresu historii podróżnictwa. Z pewnością wiele z opublikowanych przez niego książek doczeka się wznowień. Mbźna mieć nadzieję, że ukaże się także pełniejszy spis jego bibliografii, a także wybór artykułów mogących inspirować przyszłe pokolenia badaczy nauki ojczyściej.

Józef Babicz, Zbigniew Wójcik
(Warszawa)

² Porównaj recenzję tej pracy Z. Wójcika zamieszczoną w 1972 r. w nr 4 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” (s. 778—780).